

Jovan V. Filipović¹
University of Belgrade, Faculty of Organizational Sciences,
Quality Management and Standardization Department
Belgrade (Serbia)

314.114:33(=163.41)"20"

Review scientific paper

Submitted 29/07/2022

Revised 01/09/2022

Accepted 01/09/2022

doi: [10.5937/socpreg56-39412](https://doi.org/10.5937/socpreg56-39412)

Zoran T. Milosavljević²
Institute for Political Studies
Belgrade (Serbia)

Jelena V. Ruso³
University of Belgrade, Faculty of Organizational Sciences,
Quality Management and Standardization Department
Belgrade (Serbia)

THE IMPACT OF SOCIAL AND MONETARY DIASPORA REMITTANCES ON SOCIETY AND ECONOMY OF HOME COUNTRY: THE CASE OF SERBIA

Abstract: The paper provides an overview of both social and monetary diaspora remittances and their societal and economic impacts. Since migration is never a sole “muscle drain” (labor power drain), but always to a certain extent a “brain drain”, the study analyzes possible effects of high-skilled international migration (highly-skilled diaspora). In addition, the pros and cons of monetary remittances are summarized and analyzed. Being among the countries with the largest Diasporas relative to the total nation’s population, Serbia represents a rich case study for societal and economic impacts of social and monetary diaspora remittances.

Keywords: social remittances, monetary remittances, societal impacts, economic impacts, highly-skilled Serbian diaspora

INTRODUCTION

According to the International Organization for Migration estimate, global migrants numbered 214 million in 2010 (Figure 1), or over 3 percent of the world’s population of 6.8 billion people. In 2014, this number was even higher, according to the UN Press Release (2013) 232 million people were international migrants or 3.2% of the world population. Current estimates are that there are close to 281 million international migrants globally

¹ jovan.filipovic@fon.bg.ac.rs

² bigz40@hotmail.com

³ jelena.ruso@fon.bg.ac.rs

(or 3.6% of the world's population) (IOM, 2022). Consequently, they would constitute the fifth most populous country in the world today. Almost 60 percent of them moved to the U.S. and wealthy European countries. Economic migration, which accounts for the bulk of today's movement (93% of all migrants are economic), is set to increase in the future.

“As the transnational movement of people increases, the world's most developed countries have elevated immigration policy to the status of a principal strategy for economic development” (Filipović, 2011).

“A war for talent is the phrase coined to describe severe competition among these countries to attract talent from around the world, mostly from developing countries. Human resource procurement resulting from this 'war', if handled in a sophisticated manner, can be translated into national power” (Filipović, 2012, p. 1).

On the other hand, monetary diaspora remittances are a major source of external finance in many developing countries. They can have a strong positive impact on the economies. However, if a sharp inflow of foreign currency is not properly channelled towards development, it can also have negative effects.

REMITTANCES DEFINED: SOCIAL AND MONETARY

According to Adebayo (2010, p. 16), as cited by (Filipović (2012), remittances have long been seen as an “important consequence of transnationalism”, a “clear product of brain drain”, and one of the reasons that migration is tolerated, and very often encouraged” from politicians and policy-makers known as “political blessing” (Bearce and Park, 2019). Analysing the motivations to remit, Lucas and Stark (1985, p. 902) posit the notion of a complex combination of “tempered altruism” and “enlightened self-interest” in which remittances are one ingredient in “self-enforcing contractual arrangement” between migrant and home. “Although most people refer to remittances as capital transfers in cash or in-kind that a migrant makes to the country of origin which are, in fact, 'monetary remittances', it can also refer to the so-called 'social remittances'” (Filipović et al., 2014).

Social Remittance

Social remittances encompass the ideas, practices, attitudes, values, norms, beliefs, identities as well as knowledge, qualifications, social skills, and useful contacts that migrants bring from one society to another (White and Grabowska, 2019). As Levitt (2001, p. 54–60) states, “there are three types of social remittances: (i) normative structure, (ii) systems of practice, and (iii) social capital”. “Normative structures include ideas, values, and beliefs, systems of practice are the actions created by normative structures, and social capital are social networks and associated norms that have an effect on the productivity of a community” (Markley, 2011, p. 367). Combined with the entrepreneurial spirit and endeavours, monetary and social remittances contribute greatly to the sustainable development of home countries.

Migration is never a sole “muscle drain” (labour power drain), but always to a certain extent a “brain drain”, it acts as a social remittance generator. The term “brain drain” “designates the movement of human capital in which the net flow of expertise is predominantly in one direction” (Salt, 1997 cited by Filipović and Putnik, 2010, p. 72). Modified definition of human capital states that human capital is “the knowledge, skills, competences and other attributes embodied in individuals that are relevant to... (activities aimed at sustainable development)” (OECD, 1998, p. 9).

„Brain drain is an occurrence where talented or skilled individuals leave a region due to limited educational opportunities, lack of job prospects, or economic instability and other factors” (Vazzana and Rudi-Polloshka, 2019, p. 220). The use of the word “brain” pertains to any skill, knowledge, scientific or entrepreneurial potential, and competency or characteristic that is valued as a potential asset. “Drain indicates very high, usually undesirable, outflow. Coupled, the two label the loss of the most talented people” (Bushnell, Choy, 2001 cited by Filipović and Putnik, 2010). “Talent” is “a quality defined as natural ability and superior performance in some area of human endeavor” (Filipović and Putnik, 2010, p. 72). According to the same authors (Filipović and Putnik, 2010), the term “brain drain can have a basically negative connotation, namely one that suggests a loss of vital resources”.

„Brain gain is a phenomenon where the state acquires skilled workers without having to spend public money on their education” (Kněžáčková and Veselá, 2018, p. 355).

“The essence of the ‘brain gain’ hypothesis is that intellectual and technical elites who emigrated from developing to developed countries represent a valuable human resource potential, instrumental for the socio-economic progress of their homelands. It was long believed that an increase in human capital stock, necessary for the development of their countries, is best achieved through the remigration of these elites” (Filipović and Putnik, 2010, p. 72).

This idea was supported by quantitative and quantitative argument

“about the people who are returning and who are to compensate for the numerical loss, whereas the qualitative argument is about the intellectual, social, and financial gains, achieved through studies, work, professional ties, and certificates while staying in Diaspora” (Hunger, 2002 cited by Filipović and Putnik, 2010, p. 72).

Negative consequences of migrations (brain drain) cannot and will not be stopped. On the other side, there are scholars (Aarhus and Jakobsen, 2019; Gëdeshi, and King, 2021) who talk about beneficial “brain drain” which can generate economic and social benefits for sending states.

Monetary remittance

„Monetary remittances may be defined broadly as transfers of capital (net worth) in cash or in-kind that a migrant makes to the country of origin” (Filipović, 2012). Formal inward remittances “are considered the sum of workers’ remittances, compensation of employees, and migrants’ transfers”, transferred through formal channels, which include “money transfer services offered by banks, post office banks, non-bank financial institutions, and

foreign exchange bureaus and money transfer operators” (World Bank, 2006). The World Bank estimated that in 2021, global remittances flow in low- and middle-income countries is (around \$ 589 billion) (Ratha, 2021), from over 281 million migrants around the world (who make up over 3,6 percent of the world’s population) (IOM, 2022), exceeding as much as three times the overseas development assistance (ODA) and more than 50 percent higher than FDI. Remittances have grown faster than foreign direct investment (FDI) and official development aid in the past decade, doubling in several countries and rising by 10–15% per annum over 2001–05. It is believed that every 10th individual is somehow directly affected by migration and remittances. Over 90% of the total remittances come from twenty countries, accounting for two-thirds of the world’s population, Serbia is one of them.

„The true value of remittances is considerably higher, since these data include only transfers through official channels, while large sums of money, as well as volumes of goods, remain unrecorded and transferred via informal channels” (Filipović, 2012, p. 48). Besides informal channels based on personal relationships (friends, relatives, oneself, business partners, bus drivers), there are more sophisticated informal remittance systems, such as Hawala (common in the Indian subcontinent) and Hundi (common in the Middle East). They are traditional “vehicles for the long-distance transmission of value” (Ballard, 2005), networks of agents that rely on a history of usage of such systems, community solidarity, and, above all inter-personal trust. Because of the lack of forms and speed of transfer, migrants find them very convenient ways for transferring values from one place to another. Similar mechanisms of remitting from migrants in one country to a nominated person or organization in their motherlands, without a formal transfer of money or use of formal financial institutions are used in other parts of the world, including Serbia.

Roberts (2004) claims that the number of remittances is three times larger than officially reported. A sizeable portion of the sample (75%) used in the study by (Baird and Klekowski von Koppenfels, 2010) uses informal means for transmitting remittances. Senior bankers in Pakistan estimate the actual flow at between US\$ 8–10 bn of which only US\$ 1bn is, in fact, sent through official channels (Kumar, 2005).

According to Stocchiero (2004, cited by Filipović et al., 2012a, p. 19), “remittances account for all the money earned by Diaspora members that are spent in, or for the Motherland, and may be classified as remittances for the family’s essential needs, home construction, and entrepreneurial endeavours (remittances and transfers of accumulated savings as a foreign investment) and collective or individual remittances aimed at furthering social and economic community development” (Table 1).

For international remittances, Ife (2008) states that the amount diaspora send per transaction typically ranges between \$100–\$1000. He also estimates that 15–50% of their salary goes to remittances and that 65% of the recipients are women. According to him, remittances are spent mostly for consumption (over 50%), health care, and education, which accounts for 15%, and the rest is used for consumer durables (stereos, televisions, washing machines), investment in houses, land, livestock or socio-cultural life (wedding, death), loan repayments (often to pay for the cost of migration) and savings income or employment generating activities.

Besides government policy, there is a number of macroeconomic determinants influencing remittance flows, among which are the level of economic activity both in the

host country and the Motherland, including “domestic income, the wage rate, the rate of inflation, black market exchange rates, interest rate differentials, secure means of transferring remittances, and the efficiency of the banking system” (Buch et al., 2002, p. 6). Also, the number of migrant workers abroad, the share of temporary migrants in total migrants, and their wages are determinants of worker remittances (Bunduchi et al., 2019; Hina and Ullah, 2021; Jijin et al., 2022) In addition to these macroeconomics, Buch et al. (2002) list the following microeconomic determinants: (i) the education and the income level of the migrant and his family, (ii) the length of actual or expected stay of the migrant abroad, (iii) the number of dependents at home, and (iv) marital status.

The societal and economic impacts of remittances

The very word impact designates the effect of one thing on another. The societal and economic impacts of remittances are the effects that remittances have on community societal and economic well-being. These impacts can be studied at both the micro-level, for example, the case of households, and macro levels, such as the impact on GDP variations, poverty, and development.

While social appears in phrases referring to individuals (social capital of a person), the word societal has a rather restrictive meaning which is of society or about society. In other words, “societal” is the way society works as a whole. Remittance impacts are generally evaluated in terms of changes in community demographics, housing, education, and health care systems, employment and income, market effects, entrepreneurial initiatives, public services, and aesthetic qualities of the community. Generally speaking, these impacts can be classified into three groups: (i) fostering community economic performance, (ii) increasing the effectiveness and efficacy of public services and policies, and (iii) enhancing the quality of life, health, and creative output.

According to Page and Plaza (2005, p. 25) and Constant and Zimmermann (2013, p. 520), the beneficial economic and societal impact of social diaspora remittances is achieved through:

- “licensing agreements to provide technology transfer and know-how between diaspora owned or managed firms in host countries and sending country firms”;
- “direct investment in local firms, as a joint venture”;
- “knowledge spillovers when diaspora members assume top managerial positions in foreign-owned firms within their country of origin”;
- “networks of scientists or professionals to promote research in host countries directed toward the needs of sending countries”;
- “cyber return, through extended visits or electronic communications in professional fields such as medicine and engineering”;
- “return to permanent employment in the sending country after work experience in the host country”.

As Craigwell et al. (2010) conclude, in remittance-dependent countries, future trends in this variable should have a significant impact on policymakers and their decisions.

*Measures of societal and economic impacts
of social and monetary diaspora remittances*

Besides traditional measures of the economic impact of diaspora social remittances, such as economic growth, productivity, profits, job creation, and market share, in order to broaden the scope of impact to the entire societal spectrum, the typology with eleven dimensions originally used for measuring the impact of science on society (knowledge for development) has been adopted in this paper (Godin and Dore, 2005). These dimensions include knowledge, training, technology, economy, culture, society, policy, organizations, health, environment, and symbolism.

THE CASE OF SERBIA

„Remittances are the second largest source of external finance after foreign direct investment in the developing economies” (Bhattacharya, Inekwe and Paramati, 2018, p. 4099). “The last two decades have witnessed a phenomenal increase in remittance flows worldwide, especially in developing economies” (Abbas et al., 2021, p. 266) such as Serbia. The number of Serbs living in Serbia proper is about 7 million, about two million (17%) live as autochthonous people in the countries of former Yugoslavia, minus Slovenia plus Romania, Hungary and Albania and over three million (27%) live in Diaspora (Serbian Ministry for Diaspora). The numbers are merciless: the ratio of the Serbian to the world migrant population is about eight times larger than the ratio of the Serbian population to the world population, putting Serbia among the countries with the largest Diasporas relative to the total nation's population (Filipović, 2012). In the past two decades, the percentage of highly-educated people in the total number of emigrants from Serbia has increased especially students from Serbia who study abroad (Mitrović, 2021).

Potential for social remittances

Conclusions were drawn based on the results of research done to gain an insight into the magnitude and diversity of the Serbian Diaspora human resource pool, which is the potential generator of a spectrum of sophisticated and diversified social remittances. “The data were collected using different approaches such as internet search, personal communication, public domain academic and research databases (university, alumni clubs, research institutes, conferences, seminars, brain gain programs, Serbian Diaspora knowledge networks, etc.) and experts in Diaspora applications through the specially designed website” (Filipović, 2014, p. 59). The analysis is carried out in 2012 and includes database with about 7000 high-skilled diaspora members (PhDs and doctoral students). Basic statistical tools (descriptive statistics, flow chart) are used for data processing. The results show that “practically there is no single professional specialization field in which Serbian Diaspora is not significantly represented. This claim might be safely extended to other areas (academic, research, cultural, entrepreneurial, and sport)” (Filipović, 2012, p. 143).

A sad policy of “Chase-away the brightest and the best”

We suspect that above stated powerful statements about the importance of attracting and retaining the best people would fall on deaf ears in Serbia. “This belief rests on the vast evidence and is corroborated by the 2012–2013 World Economic Forum (WEF), The Global Competitiveness Report. There, statistics on brain drain put Serbia in 141 out of 144 places. The higher the WEF score, the less likely talented people are to leave the country” (Filipović, 2012a, p. 380). The Brain drain indicator presented here was obtained as the 2012–2013 weighted average of the answers to the question “Does your country retain and attract talented people?”. The used scale from 1 to 7, where number 1 means “no” and indicates the best and brightest normally leave to pursue opportunities in other countries. Number 7, which means “yes”, indicates that there are many opportunities for talented people within the country. In report of the World Economic Forum (Schwab, 2018), considering Efficient use of talent (Country Capacity to Retain Talent and Country capacity to attract talent), Serbia is in the 104th place.

Innovation and Sophistication in Serbia

In the Global Competitiveness Report until 2012, the weight (%) per countries within 9 pillars was calculated. Within the seventh “Labor market efficiency” category, there was a “brain drain” indicator. From 2013 to 2017, this indicator was presented as “Country capacity to retain talent” and “Country capacity to attract talent” but as of 2018, this “brain drain” indicator has “faded”. Out of the current 12 pillars, within the “Labor market” category, there is only the parameter “Ease of hiring foreign labor” without emphasizing what kind of workforce it is (brain or muscle). Therefore, we used data from the Global Competitiveness Report 2012–2013 (Schwab, 2013) and examined the relationships between the Brain Drain and Innovation and sophistication factors (Table 3), depicted in Figure 2. In Global Competitiveness Report 2017–2018 (Schwab, 2019), “business sophistication” is replaced with “business dynamism” and “R&D innovation” is changed to “innovation capability” pillar (Table 4).

Data was included for all the countries of the EU, countries of the Western Balkans, as well as some other countries that seem relevant to this research. The Brain Drain index and Innovation and Sophistication factors are fairly well correlated which is shown in Figure 2. Most countries in this figure follow the regression line from the overall sample, and those ones that diverge from it, have a tendency to fall into three categories:

- 1st category: Finland, Germany, Austria, Israel, Denmark, and France – strong focus on innovation; Do not have the highest Brain Drain Indexes;
- 2nd category: Cyprus and Malta – although they have improved “retain and attract talented people” attitude, they need to advance their sophistication and innovation infrastructure;
- 3rd category: Serbia, Ireland, and Slovenia – follow the regression line; revealing a good correlation between the Innovation and sophistication factors and Brain Drain Indexes, and outperform other countries with similar indexes. Thus, these factors are fairly well positively correlated.

We can conclude that “brain drain” is aching point in Serbia (Filipović et al., 2012). The explanation for such devastating statistics might be found in the words of Senge (2005, p. x), who claims:

“Basic innovation is always threatening to the status quo. When it occurs in organizations and management, it threatens power relationships. It threatens established beliefs. It threatens habitual ways of doing things that, even if we do not entirely like them, are the only ways we know how to do things... (such concepts are) deeply threatening because (they) represent just such basic innovations, and that is why it is impossible for the mainstream business mind-set to confront.”

The situation in Serbia should be understood within the context of Central-Eastern European and former USSR countries with similar background (Ciumasu, 2007).

In the early 1990s Serbia was one of the “promising” countries. Serbia expected cooperation with their intellectual, financial, social capital-rich, and politically influential diasporas but the situation did not go as it was expected. The main obstacle to spurring development was a domestic elite which pushed for economic privatization and liberalization allowing its own members to capture the highest benefits of reforms (Kuznetsov, 2006). They see intellectual and entrepreneurial Diaspora as their political and economic rival. Therefore, as different authors said (Filipović, 2012, p. 97; Vega-Muñoz et al., 2021), “Serbia needs to attract talented people from Diaspora who can contribute to its technology innovation, help foster value-added industries, and introduce global management techniques that can support sustainable growth”.

*Serbia is in the very top monetary
remittance-receiving countries in the world*

In 2020, remittances from Serbian Diaspora (slightly over three million people) grew, reaching \$3,5 billion (27th place), which is close to 7,3 percent of the GDP (51st place) (The World Bank, 2020). At any rate, in relation to the number of inhabitants, Serbia is among the top tree monetary remittance-receiving countries in the Europe and Central Asia (Figure 3). According to Petković (2017), data shows that Vojvodina Province and the City of Belgrade have the smallest share of emigrants in total population, while it is the highest in South and East Serbia as result of poverty issues. According to Jushi et al. (2021), it can be noticed that 80% of remittances in Serbia come from Eurozone and a huge percentage of remittances originates from Italy. According to World Bank (2016), other “the most important destinations for the migration of Serbian population are: Germany, Austria, Switzerland, Croatia, the USA, Turkey, France, the Netherlands and Australia” (Đekić et al., 2021, p. 105). Over 11% percent of the citizens of Serbia, or about 800,000 people, receive money from relatives working abroad (Radović, 2021). The amount coming from the Serbian diaspora to the Motherland through fast money transfers in 2018 was between 260 and 280 euros, while through bank accounts it was higher and amounted to around 2,000 euros (Radović; 2021; Srpska Narodna Banka, 2019), which is 3.7 times higher than the average salary in Serbia. All those presented facts suggest the conclusion that the diaspora deserves special attention and an important place on the political agenda of the executive power in Serbia.

As in the study by Buch et al. (2002), in [Table 5](#) the indicators are summarized showing the magnitude of remittances to Serbia relative to key macroeconomic variables such as, exports, gross domestic product, domestic savings and investment, imports, and international capital flows. Relations among Remittances, GDP, and FDI are shown in [Figure 4](#), and remittances as % of export and import goods and services, gross domestic savings (GDS), Gross domestic investment (GDI) and FDI in [Figure 5](#). Additionally, a very weak correlation between FDI inflows and the unemployment rate was found for the case of Serbia (Vasa and Angeloska, 2020).

Judging by these indicators, it seems obvious that monetary remittances have a strong impact on the economy on a macro level. Serbia has high remittance flow as a percentage of GDP; annual remittances account for a high percentage of both exports and imports, and they exceed the amount of gross domestic savings and capital received from abroad (FDI). Also, remittances comprise a high percentage of GDI. [Figure 5](#) shows that the inflow of remittances to Serbia increased in 2017, 2018, and 2019, compared to the previous year, while a slight decline begins in early COVID-19 where the number of trips is reduced to a minimum. However, the importance of remittances as a source of money is actually even greater in the crisis, considering that the global decline in foreign direct investment is also expected in the crisis.

A study of migrant-sending households showed that in Serbia remittances from Switzerland were received informally (Petree and Baruah, 2006), and 10% of the population preferred formal transfers such as banks. Remittances were generally used to support basic family needs and living costs, and less of 10% of respondents investing remittances in entrepreneurial endeavours. According to Azizi (2021), remittances had a great impact on poverty alleviation and in many families and helped some people to afford medical care and medicines and in some cases to pay for children's education. All in all, conclusion is that use of remittances was influenced by four main factors: (1) the recipient's familiarity with and interest in investment opportunities (2) the economic milieu in which remittances are received, (3) people's attitudes and access to financial services, and (4) the socio-demographic profile of the recipient household.

As already mentioned, informal channels for remittance are also very popular in Serbia. Bajić-Hajduković (2010) assumes that a considerably high volume of payments from abroad to Serbian banks originates from the pensions of retired 'Gastarbeiters' (guest workers) who have returned to Serbia. According to the Republic of Serbia Pension and Disability Insurance Fund, there are over two hundred thousand recipients of foreign pensions in Serbia, who receive around 600 million US \$. On the other hand, the Republic of Serbia remits over 65 million US \$ to its pension recipients who live abroad.

CONCLUSION

Monetary remittances, unless accompanied by social remittances and other forms of investment, "rarely contribute to sustainable development. Furthermore, they can induce further emigration, help the ruling oligarchy to strengthen its grip on power, and procrastinate resolution of the most pressing political, social and economic questions" (Filipović et al., 2012, p. 381).

Since quasi elites see intellectual and entrepreneurial Diaspora as their political and economic rival (although there is no doubt that they welcome an influx of all kinds of Diaspora capital) they are very resolute to curb any significant Diaspora influence in the country.

The paper provides an overview of the social and monetary remittances of the diaspora and their social and economic impacts. In addition, the advantages and disadvantages of the inflow of remittances on the example of the Serbian diaspora were summarized and analyzed. Serbia is among the countries with the largest Diasporas relative to the total nation's population, and as such represents a rich case study of the economic and societal impacts of social and monetary diaspora remittances. Instead of losing much of its top native talent, with disastrous Brain drain indicator, developing countries such as Serbia, need to retain and "attract talented people from Diaspora who can contribute to its technology innovation, help foster value-added industries, and introduce global management techniques that can support sustainable growth" (Filipović, 2012, p. 97). One possible model for this would be the creation of the Diaspora Virtual University (Filipović, 2012).

The COVID-19 pandemic has led to an increase in the role of digital migration (tele-migration) and the number of digital migrants from Serbia (who work for foreign employers from Serbia). In addition, especially after the start of the war in Ukraine, the phenomenon of "digital nomads" from abroad is gaining importance, who find in Serbia suitable conditions for living and working in the field of digital and information technologies for foreign employers. Therefore, future research could go in the direction of studying monetary and non-monetary remittances in these new conditions.

Јован В. Филиповић¹
Универзитет у Београду, Факултет организационих наука,
Катедра за менаџмент квалитета и стандардизацију
Београд (Србија)

Зоран Т. Милосављевић²
Институт за политичке студије
Београд (Србија)

Јелена В. Русо³
Универзитет у Београду, Факултет организационих наука,
Катедра за менаџмент квалитета и стандардизацију
Београд (Србија)

УТИЦАЈ СОЦИЈАЛНИХ И МОНЕТАРНИХ ДОЗНАКА ДИЈАСПОРЕ НА ДРУШТВО И ПРИВРЕДУ МАТИЦЕ: СЛУЧАЈ СРБИЈЕ

Превод *In Extenso*

Сажетак: У раду се даје преглед социјалних и монетарних дознака дијаспоре и њихових друштвених и економских утицаја. Пошто миграција никада није само „одлив мишићне масе (одлив радне снаге) већ увек у одређеној мери и „одлив мозгова”, студија анализира могуће ефекте међународне миграције висококвалификоване радне снаге. Осим тога, сумирани су и анализирани предности и недостаци прилива новчаних дознака. Као земља с великом дијаспором у односу на укупну популацију нације, Србија представља богату студију случаја за проучавање друштвених и економских утицаја социјалних и монетарних дознака дијаспоре.

Кључне речи: социјалне дознаке, монетарне дознаке, друштвени утицаји, економски утицаји, висококвалификована српска дијаспора

УВОД

Према процени Међународне организације за миграције, глобални мигранти су 2010. бројали 214 милиона (Слика 1), или више од 3 процента светске популације од 6,8 милијарди људи. У години 2014. тај број био је још већи, према Саопштењу УН (2013) – 232 милиона људи су били међународни мигранти, што чини 3,2% светске популације. Тренутне процене су да у свету има око 281 милион међународних

¹ jovan.filipovic@fon.bg.ac.rs

² bigz40@hotmail.com

³ jelena.ruso@fon.bg.ac.rs

миграната (или 3,6% светске популације) (ИОМ, 2022). Сходно томе, они би данас чинили пету најмноогољуднију државу на свету. Скоро 60 одсто миграната преселило се у САД и богате европске земље. Економска миграција, која чини највећи део данашњег кретања (93% свих миграната су економски), повећаће се у будућности.

„Како се транснационално кретање људи повећава, најразвијеније земље света су уздигле имиграциону политику у статус главне стратегије економског развоја” (Filipović, 2011).

„Рат за таленте је фраза скована да опише оштру конкуренцију међу овим земљама у привлачењу талената из целог света, углавном из земаља у развоју. ’Набавка’ људских ресурса, која произлази из овог ’рата’, у случају поступања на софистициран начин, може да се преведе у националну моћ” (Filipović, 2012, str. 1).

Новчане дознаке из дијаспоре, међутим, главни су извор спољног финансирања у многим земљама у развоју. Оне могу имати снажан позитиван утицај на привреду. Но, ако се значајан прилив девиза не усмери на прави начин ка развоју, то може да има и негативне ефекте.

ДЕФИНИЦИЈЕ ДОЗНАКА: СОЦИЈАЛНЕ И МОНЕТАРНЕ

Према Adebayo (2010, p. 16), како га цитира Филиповић (Filipović, 2012), дознаке су дуго биле виђене као „важна последица транснационализма”, „јасан производ одлива мозга” и један од разлога што миграције толеришу, и врло често „охрабрују” политичари и креатори политика, што је познато као „политички благослов” (Bearse & Park, 2019). Анализирајући мотивације за дознаку, Lucas and Stark (1985, str. 902) постављају појам сложене комбинације „ублаженог алтруизма” и „просвећеног сопственог интереса” у којој су дознаке један од састојака „самоспроводљивог уговорног аранжмана” између миграната и њихове постојбине. „Иако већина људи дознаке назива капиталним трансферима у готовини или у натури које мигрант врши у земљу порекла, а који су, у ствари, „новчане дознаке”, то се такође може односити на такозване социјалне дознаке” (Filipović et al., 2014).

Социјалне дознаке

Друштвене дознаке обухватају идеје, праксе, ставове, вредности, норме, уверења, идентитете, као и знање, квалификације, социјалне вештине и корисне контакте које мигранти доносе из једног друштва у друго друштво (White & Grabowska, 2019). Како Levitt (2001, str. 54–60) наводи, „постоје три типа друштвених дознака: (а) нормативна структура, (б) системи праксе и (в) друштвени капитал”. „Нормативне структуре обухватају идеје, вредности и веровања, системи праксе су акције које стварају нормативне структуре, а друштвени капитал су друштвене мреже и повезане норме које утичу на продуктивност заједнице” (Markley, 2011, str. 367). У комбинацији с предузетничким духом и настојањима, новчане и социјалне дознаке у великој мери доприносе одрживом развоју матичних земаља.

Миграција, која никада није једино „одлив мишића” (одлив радне снаге) већ је увек у одређеној мери и „одлив мозгова”, делује као генератор друштвених дознака. Термин „одлив мозгова” „означава кретање људског капитала у ком је нето ток експертизе претежно у једном правцу” (Salt, 1997, цит. Filipović and Putnik, 2010, стр. 72). Модификована дефиниција људског капитала каже да људски капитал чине „знање, вештине, компетенције и други атрибути оличени у појединцима који су релевантни за... (активности усмерене ка одрживом развоју)” (OECD, 1998, стр. 9).

„Одлив мозгова је појава да талентовани или квалификовани појединци напуштају регион због ограничених могућности за образовање, недостатка изгледа за посао, или економске нестабилности и других фактора” (Vazzana & Rudi-Poloshka, 2019, р. 220). Употреба речи „мозак” односи се на сваку вештину, знање, научни или предузетнички потенцијал и компетенцију или карактеристику који се вреднују као потенцијална имовина. „Реч одлив указује на веома високо, обично непожељно отицање из матице. Ове две речи заједно означавају губитак најталентованијих људи” (Bushnell & Чоу, 2001, цит. Filipović & Putnik, 2010). „Таленат” је „квалитет дефинисан као природна способност и супериорни учинак у некој области људског рада” (Filipović & Putnik, 2010, р. 72). Према истим ауторима (Filipović & Putnik, 2010), термин „одлив мозгова” може имати у основи негативну конотацију, односно ону која указује на губитак виталних ресурса.

„Добитак мозга” је феномен где држава стиче квалификоване раднике без потребе да троши јавни новац на њихово образовање” (Knězáčková & Veselá, 2018, стр. 355).

„Суштина хипотезе о ’добитку мозга’ је да интелектуалне и техничке елите, које су емигрирале из земаља у развоју у развијене земље, представљају драгоцен потенцијал људских ресурса, који би могао да буде у служби друштвено-економског напретка њихових домовина. Дуго се веровало да се повећање залиха људског капитала, неопходног за развој матичних земаља, најбоље постиже реемиграцијом тих елита” (Filipović & Putnik, 2010, стр. 72).

Ову идеју поткрепили су квантитативни и квантитативни аргументи

„о људима који се враћају и који треба да надокнаде бројчане губитке, док се квалитативни аргумент доводи у везу с интелектуалном, друштвеном и финансијском добити оствареним путем студија, рада, професионалних веза, и формалних потврда (дипломе и сертификате) током боравка у дијаспори” (Hunger, 2002, цит. prema Filipović & Putnik, 2010, стр. 72).

Негативне последице миграција (одлив мозгова) не могу се и неће се зауставити. Постоје, међутим, истраживачи (Gėdeshi & King, 2021; Aarhus & Jakobsen, 2019) који говоре о корисном „одливу мозгова”, који може да генерише економске и социјалне користи за матичне државе.

Новчане дознаке

„Новчане дознаке могу се широко дефинисати као трансфери капитала (нето вредности) у готовини или у натури које мигрант врши у земљу порекла” (Filipović,

2012). Формалне улазне дознаке „сматрају се збиром дознака радника, компензација запослених и трансфера миграната” који се преносе формалним каналима, који обухватају „услуге трансфера новца које нуде банке, поштанске штедионице, небанкарске финансијске институције и стране мењачнице и оператери трансфера новца” (World Bank, 2006). Светска банка је проценила да ће 2021. године глобални ток дознака у земљама с ниским и средњим приходима износити око 589 милијарди долара (Ratha, 2021), од више од 281 милиона миграната широм света (који чине више од 3,6 одсто светске популације) (ИОМ, 2022), што је чак три пута више од помоћи за развој у иностранству (ОДА) и више од 50 одсто веће од страних директних инвестиција (СДИ). Дознаке су расле брже од СДИ и званичне развојне помоћи у последњој деценији, удвостручивши се у неколико земаља и повећавајући се за 10–15% годишње током 2001–2005. Сматра се да је сваки десети појединац на неки начин директно доведен у везу с миграцијама и дознакама. Више од 90% укупних дознака долази из двадесет земаља, које чине две трећине светске популације, а Србија је једна од њих.

„Права вредност дознака је знатно већа јер ови подаци обухватају само трансфере званичним каналима, док велике суме новца, као и количине робе остају невидентиране и преносе се неформалним каналима” (Filipović, 2012, str. 48). Осим неформалних канала заснованих на личним односима (пријатељи, рођаци, лично, пословни партнери, возачи аутобуса), постоје софистициранији неформални системи дознака, као што су *Hawala* (на индијском потконтиненту) и *Hundi* (на Блиском истоку). Они представљају традиционална „средства за пренос вредности на велике удаљености” (Ballard, 2005), мреже посредника који се ослањају на историју коришћења таквих система, солидарност заједнице и, пре свега, међуљудско поверење. Због недостатка облика и брзине преноса, мигранти налазе веома погодне начине за преношење вредности с једног места на друго. Слични механизми дознака од миграната у једној земљи номинованој особи или организацији у матици, без формалног трансфера новца или коришћења формалних финансијских институција, користе се и у другим деловима света, укључујући ту и Србију.

Roberts (2004) тврди да је број дознака три пута већи од званично пријављених. Значајан део узорка (75%) коришћеног у студији (Baird & Klekowski von Koppenfels, 2010) користи неформална средства за пренос дознака. Банке у Пакистану процењују стварни ток дознака на између 8 и 10 милијарди америчких долара, од чега се само 1 милијарда долара, у ствари, шаље званичним каналима (Kumar, 2005).

Према Stocchiero (2004, цит. према Filipović et al., 2012a, str. 19), „дознаке чине сав новац који су припадници дијаспоре зарађивали, а који се троши у отаџбини, или за отаџбину, и може се класификовати као дознаке за породичне основне потребе, изградњу домова и предузетничке подухвате (дознаке и трансфери акумулиране штедне као стране инвестиције) и колективне или појединачне дознаке за даљи развој друштвене и економске заједнице” (Табела 1).

За међународне дознаке, Ife (2008) наводи да се износ који дијаспора шаље по трансакцији обично креће између 100 и 1.000 долара. Он такође процењује да 15–50% њихове плате иде на дознаке и да су 65% прималаца жене. Према његовим речима, дознаке се највише троше за потрошњу (више од 50%), здравство и образовање, које чини 15%, а остатак се користи за трајна потрошна добра (стерео, телевизори,

машине за веш), улагања у куће, земљиште, сточарство или друштвено-културни живот (венчање, смрт), отплате кредита (често и за плаћање трошкова миграције) и приход од штедне или активности које стварају запослење.

Сем политике владе, постоје бројне макроекономске одреднице које утичу на токове дознака, међу којима су ниво привредне активности како у земљи домаћину, тако и у матици, укључујући ту и „домаћи приход, стопу зарада, стопу инфлације, курсеве на црном тржишту, разлике у каматним стопама, сигурна средства за пренос дознака и ефикасност банкарског система” (Buch et al., 2002, стр. 6). Такође, детерминанте дознака радника су и број радника миграната у иностранству, удео привремених миграната у броју укупних миграната, као и њихове зараде (Bunduchi et al., 2019; Hina & Ullah, 2021; Jijin et al., 2022). Осим ових, макроекономских, Buch et al. (2002) наводе следеће микроекономске детерминанте: (i) образовање и ниво прихода мигранта и његове породице, (ii) дужина стварног или очекиваног боравка мигранта у иностранству, (iii) број издржаваних лица код куће, и (iv) брачни статус.

Социјетално и економско дејство дознака

Сама реч дејство означава ефекат једне ствари на другу. Друштвено и економско дејство дознака су ефекти које дознаке имају на друштвено и економско благостање заједнице. Ти утицаји могу се проучавати на микро нивоу, на пример, у случају домаћинстава, као и на макро нивоу, као што је дејство на варијације БДП-а, сиромаштво и развој.

Док се реч друштвени (социјални) појављује у фразама које се односе на појединце (друштвени капитал особе), реч социјетални има прилично рестриктивно значење, које се односи на друштво или говори о друштву. Другим речима, „социјетално” је начин на који друштво функционише као целина. Дејства дознака се генерално процењују у смислу промена у демографији заједнице, становању, образовању и здравственим системима, запослености и приходима, тржишним ефектима, предузетничким иницијативама, јавним услугама и естетским квалитетима заједнице. Уопштено говорећи, ти утицаји се могу класификовати у три групе: (i) подстицање економског учинка заједнице, (ii) повећање ефективности и ефикасности јавних услуга и политика и (iii) побољшање квалитета живота, здравља и креативних резултата.

Према Page & Plaza (2005, стр. 25) и Constant & Zimmermann (2013, стр. 520), повољно економско и социјетално дејство друштвених дознака дијаспоре постиже се путем:

- „споразума о лицензирању за обезбеђивање трансфера технологије и знања између фирми у власништву или којима управља дијаспора у земљама домаћинима и фирми из земље пошљалоца”;
- „директних улагања у локалне фирме као заједничких улагања”;
- „преливања знања када припадници дијаспоре преузму највише руководеће позиције у фирмама у страном власништву у земљи из које потичу”;
- „мрежа научника или професионалаца за промовисање истраживања у земљама домаћинима усмерених ка потребама земаља пошљалоца”;

- „сајбер повратка, односно продужених посета или електронске комуникације у професионалним областима као што су медицина и инжењерство”;
- „повратка у стални радни однос у земљу пошиљаоца након радног искуства у земљи домаћину”.

Како Craigwell et al. (2010) закључују, у земљама зависним од дознака будући трендови ове варијабле требало би да имају значајан утицај на креаторе политика и њихове одлуке.

Мере социјеталној и економској дејства грушйивених и новчаних дознака дијаспоре

Осим традиционалних мера економског утицаја социјалних дознака из дијаспоре, као што су економски раст, продуктивност, профит, отварање нових радних места и учешће на тржишту, како би се проширио обим утицаја на цео друштвени спектар, типологија с једанаест димензија, првобитно коришћена за мерење дејства науке на друштво (знање за развој), усвојена је у овом раду (Godin & Dore, 2005). Ове димензије обухватају знање, обуку, технологију, економију, културу, друштво, политику, организације, здравље, животну средину и симболизам.

СЛУЧАЈ СРБИЈЕ

„Дознаке су други највећи извор спољног финансирања после страних директних инвестиција у економијама у развоју” (Bhattacharya, Inekwe & Paramati, 2018, str. 4099). „Последње две деценије је забележено феноменално повећање токова дознака широм света, посебно у привредама у развоју” (Abbas et al., 2021, str. 266), као што је Србија. Број Срба који живе у ужој Србији је око 7 милиона, око два милиона (17%) живи као аутохтони народ у земљама бивше Југославије, минус Словенија, плус Румунија, Мађарска и Албанија, а више од три милиона (27%) живи у дијаспори (Министарство за дијаспору Србије). Бројке су немилосрдне: однос српске и светске мигрантске популације је око осам пута већи од односа српског становништва према светској популацији, што Србију сврстава међу земље с највећом дијаспором у односу на укупну популацију нације (Filipović, 2012). У последње две деценије повећан је проценат високообразованих у укупном броју исељеника из Србије, посебно студената из Србије који студирају у иностранству (Mitrović, 2021).

Потенцијал за социјалне дознаке

Предметни закључци донети су на основу резултата истраживања урађеног како би се стекао увид у величину и разноврсност људских ресурса српске дијаспоре, који је потенцијални генератор спектра софистицираних и разноврсних друштвених дознака. „Подаци су прикупљени коришћењем различитих приступа, као што су претрага на интернету, лична комуникација, академска и истраживачке базе података у јавном домену (универзитет, алумни клубови, истраживачки институти,

конференције, семинари, 'brain gain' програми, мреже знања српске дијаспоре итд.) и пријаве стручњака из дијаспоре путем посебно дизајнираног веб-сајта" (Filipović, 2014, str. 59). Анализа је спроведена 2012. године и обухвата базу података с око 7.000 висококвалификованих чланова дијаспоре (доктори наука и докторанти). За обраду података коришћени се основни статистички алати (дескриптивна статистика, дијаграм тока). Резултати показују да „практично не постоји ниједна стручна специјализација у којој српска дијаспора није значајно заступљена. Ова тврдња може се безбедно проширити и на друге области (академске, истраживачке, културне, предузетничке и спортске)” (Filipović, 2012, str. 143).

Тужна историја „Општина најаменије и најбоље”

Претпостављамо да би за горе наведене снажне изјаве о важности привлачења и задржавања најбољих људи званична Србија била gluва.

„Ово уверење почива на огромним доказима и поткрепљено је Извештајем о глобалној конкурентности Светског економског форума (СЕФ) 2012–2013. Тамо је статистика о одливу мозга Србију сврстала на 141 место од 144 места. Што је већи резултат СЕФ-а, мања је вероватноћа да ће талентовани људи напустити земљу” (Filipović, 2012a, str. 380).

Овде представљен показатељ одлива мозга добијен је као пондерисани просек за 2012–2013. годину и одговора на питање „Да ли ваша земља задржава и привлачи талентоване људе?” Коришћена је скала од 1 до 7, где број 1 значи „не” и указује на најбоље и најпаметније, које обично остављају да траже могућности у другим земљама. Број 7 значи „да” и указује на то да постоји много могућности за талентоване људе у датој земљи. У извештају Светског економског форума (Schwab, 2018), с обзиром на ефикасно коришћење талената (капацитет земље да задржи таленте и капацитет земље да привуче таленте), Србија је на 104. месту.

Иновације и софистицираност у Србији

У Извештају о глобалној конкурентности до 2012. године израчуната је тежина (у %) по земљама унутар 9 стубова. У оквиру седме категорије – „ефикасност тржишта рада”, постојао је индикатор „одлива мозга”. Од 2013. до 2017. тај индикатор био је представљен као „капацитет земље да задржи таленте” и „капацитет земље да привуче таленте”, али је од 2018. индикатор „одлив мозга” „ишчезао”. Од садашњих 12 стубова, у оквиру категорије „тржиште рада” постоји само параметар „лакоћа ангажовања стране радне снаге” без истицања о каквој се радној снази ради (интелектуална или физичка). Стога смо користили податке из Извештаја о глобалној конкурентности 2012–2013 (Schwab, 2013) и испитали смо односе између одлива мозга и фактора иновативности и софистицираности (Табела 3) приказаних на Слици 2. У Извештају о глобалној конкурентности 2017–2018 (Schwab, 2019) „пословна софистицираност” замењује се „пословном динамиком”, а „иновација у истраживању и развоју” се мења у стуб „иновациона способност” (Табела 4).

У анализу су укључени подаци за све земље ЕУ, земље Западног Балкана, као и неке друге земље које се чине релевантним за ово истраживање. Индекс одлива мозгова и фактори иновација и софистицираности су прилично добро повезани, што је приказано на [Слици 2](#). Већина земаља на овој Слици прати линију регресије из укупног узорка, а оне које одступају од ње, имају тенденцију да се сврставају у три категорије:

- I категорија: Финска, Немачка, Аустрија, Израел, Данска и Француска – снажан фокус на иновације; немате највише индексе одлива мозгова;
- II категорија: Кипар и Малта – иако су унапредили став „задржати и привући талентоване људе”, треба да унапреде своју софистицираност и инфраструктуру за иновације;
- III категорија: Србија, Ирска и Словенија – прате линију регресије; откривајући добру корелацију између фактора иновативности и софистицираности и индекса одлива мозгова, и надмашују друге земље са сличним индексима. Дакле, ови фактори су прилично добро повезани.

Можемо закључити да је „одлив мозгова” болна тачка у Србији (Filipović et al., 2012). Објашњење за тако поражавајућу статистику може се наћи у речима Senge (2005, р. x) који тврди:

„Основне иновације увек прете статусу кво. Када се то догоди у организацијама и менаџменту, то угрожава односе моћи. То угрожава устаљена уверења. То угрожава уобичајене начине чињења ствари који су, чак и ако нам се не свиђају у потпуности, једини начини на које знамо да радимо... (такви концепти су) дубоко претећи јер представљају управо такве основне иновације, и због тога је немогуће да им се главни пословни начин супротстави”.

Ситуацију у Србији треба разумети у контексту земаља Централне и Источне Европе и бившег СССР-а, сличног порекла (Ciomasu, 2007).

Почетком 1990-их Србија је била једна од „перспективних” земаља. Србија је очекивала сарадњу са својим интелектуалним, финансијским, друштвеним капиталом богатом и политички утицајном дијаспором, али ситуација није ишла онако како се очекивало. Главна препрека за подстицање развоја била је домаћа елита, која се залагала за економску приватизацију и либерализацију омогућавајући својим члановима да остваре највеће користи од реформи (Kuznetsov, 2006). Домаћа елита видела је интелектуалну и предузетничку дијаспору као свог политичког и економског ривала. Стога, како су тврдили различити аутори (Vega-Muñoz et al., 2021; Filipović, 2012, str. 97), „Србија треба да привуче талентоване људе из дијаспоре који могу допринети њеној технолошкој иновацији, помоћи у развоју индустрије с додатом вредношћу и увести технике глобалног менаџмента које могу подржати одрживи раст”.

Србија се налази у самом врху земаља у свету по примању новчаних дознака

У години 2020. дознаке из српске дијаспоре (нешто више од три милиона људи) порасле су и достигле 3,5 милијарди долара (27. место), што је скоро 7,3 одсто

БДП-а (51. место) (The World Bank, 2020). У сваком случају, Србија је, у односу на број становника, међу првим државама које примају монетарне дознаке у Европи и Централној Азији (Слика 3). Према Petković (2017), подаци показују да Покрајина Војводина и Град Београд имају најмањи удео исељеника у укупном становништву, док је највећи у јужној и источној Србији, и то због сиромаштва. Према Jushi et al. (2021), може се приметити да 80% дознака у Србију долази из еврозоне и да огроман проценат дознака потиче из Италије. Према World Bank (2016), друге „најважније дестинације за миграцију српског становништва су: Немачка, Аустрија, Швајцарска, Хрватска, САД, Турска, Француска, Холандија и Аустралија” (Đekić et al., 2021, str. 105). Више од 11% грађана Србије, односно око 800.000 људи прима новац од рођака који раде у иностранству (Radović, 2021). Износ који је из српске дијаспоре стигао у матицу брзим трансфером новца у 2018. години износио је између 260 и 280 евра, док је износ који је доспевао преко банковних рачуна био већи – око 2.000 евра (Radović, 2021; Srpska narodna banka, 2019), тј. био је 3,7 пута већи од просечне плате у Србији. Све наведене чињенице упућују на закључак да дијаспора заслужује посебну пажњу и значајно место на политичкој агенди извршне власти у Србији.

Као и у студији Buch et al. (2002), у [табели 5](#) сумирани су индикатори који показују величину дознака у Србију у односу на кључне макроекономске варијабле, као што су извоз, бруто домаћи производ, домаћа штедња и домаће инвестиције, увоз и међународни токови капитала. Односи између дознака, БДП-а и СДИ приказани су на [Слици 4](#), дознаке као % извозних и увозних добара и услуга, бруто домаће штедње (БДШ), бруто домаћих инвестиција (БДИ) и СДИ на [Слици 5](#). Осим тога, за случај Србије утврђена је веома слаба корелација између прилива СДИ и стопе незапослености (Vasa & Angeloska, 2020).

Судећи по овим показатељима, чини се очигледним да монетарне дознаке имају снажан утицај на економију на макро нивоу. Србија има висок ниво дознака као проценат БДП-а; годишње дознаке чине висок проценат и извоза и увоза и превазилазе износ бруто домаће штедње и капитала примљеног из иностранства (СДИ). Такође, дознаке чине висок проценат БДИ. На [Слици 5](#) види се да је прилив дознака у Србију повећан у 2017, 2018. и 2019. години у односу на претходну годину, док је благи пад почео с јављањем COVID-19, када је број путовања сведен на минимум. Међутим, значај дознака као извора новца заправо је још већи у кризи с обзиром на то да се у кризи очекује и глобални пад страних директних инвестиција.

Студија о мигрантским домаћинствима показала је да су у Србији дознаке из Швајцарске примане неформално (Petree & Varuah, 2006), док 10% становништва преферира формалне трансфере као што су банке. Дознаке су углавном коришћене за подршку основних породичних потреба и трошкова живота, а мање од 10% испитаника улаже дознаке у предузетничке подухвате. Према Azizi (2021), дознаке су имале велики утицај на смањење сиромаштва у многим породицама и помогле су неким људима да приуште медицинску негу и лекове и у неким случајевима да плате образовање деце. Све у свему, закључак је да су на коришћење дознака утицала четири главна фактора: (i) познавање и интересовање примаоца за могућности улагања, (ii) економски миље у ком се дознаке примају, (iii) ставови људи према финансијским услугама и приступ тим услугама, и (iv) социо-демографски профил домаћинства примаоца.

Као што је већ поменуто, у Србији су веома популарни и неформални канали за дознаке. Вајић-Најдуковић (2010) претпоставља да врло висок обим плаћања из иностранства српским банкама потиче од пензија пензионисаних „гастарбајтера” који су се вратили у Србију. Према подацима Републичког фонда за пензијско и инвалидско осигурање, у Србији има више од двеста хиљада прималаца страних пензија, који примају око 600 милиона америчких долара. Република Србија, пак, својим корисницима пензија који живе у иностранству дозначује више од 65 милиона америчких долара.

ЗАКЉУЧАК

Монетарне дознаке, осим ако их не прате социјалне дознаке и други облици улагања, „ретко доприносе одрживом развоју. Штавише, оне могу да подстакну даљу емиграцију, помогну владајућој олигархији да ојача своју власт и одуговлаче решавање најхитнијих политичких, социјалних и економских питања” (Filipović et al., 2012, str. 381).

Пошто квазиелите виде интелектуалну и предузетничку дијаспору као свог политичког и економског ривала (иако нема сумње да поздрављају прилив свих врста капитала дијаспоре), веома су одлучне да обуздају сваки значајнији утицај дијаспоре у земљи.

У раду је дат преглед социјалних и новчаних дознака дијаспоре и њихових социјеталних и економских дејстава. Осим тога, сумиране су и анализирани предности и мане прилива дознака на примеру српске дијаспоре. Србија је међу земљама с највећом дијаспором у односу на укупну популацију нације, и као таква представља богату студију случаја о економским и социјеталним дејствима социјалних и монетарних дознака дијаспоре. Уместо да изгубе већи део својих врхунских домаћих талената, с катастрофалним показатељем одлива мозгова, земље у развоју, као што је Србија, треба да задрже и „привуку талентоване људе из дијаспоре који могу да допринесу њиховим технолошким иновацијама, помогну у подстицању индустрије са додатом вредношћу и уведу глобалне технике менаџмента које могу да подрже одрживи раст (Filipović, 2012, str. 97). Један такав модел представља и стварање Виртуелног универзитета дијаспоре (Filipović, 2012).

Пандемија COVID-19 утицала је на то да се повећа улога дигиталних миграција (теле-миграција) и број дигиталних миграната из Србије (који раде за стране послодавце из Србије). Осим тога, посебно након почетка рата у Украјини, у области дигиталних и информационих технологија све више добија на значају феномен „дигиталних номада” из иностранства, који у Србији налазе погодне услове за живот и рад за стране послодавце. Стога, будућа истраживања могла би ићи у правцу проучавања новчаних и неновчаних дознака у новонасталим условима.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Aarhus, J. H., Jakobsen, T. G. (2019). Rewards of reforms: Can economic freedom and reforms in developing countries reduce the brain drain? *International Area Studies Review*, 22(4), 327–347.

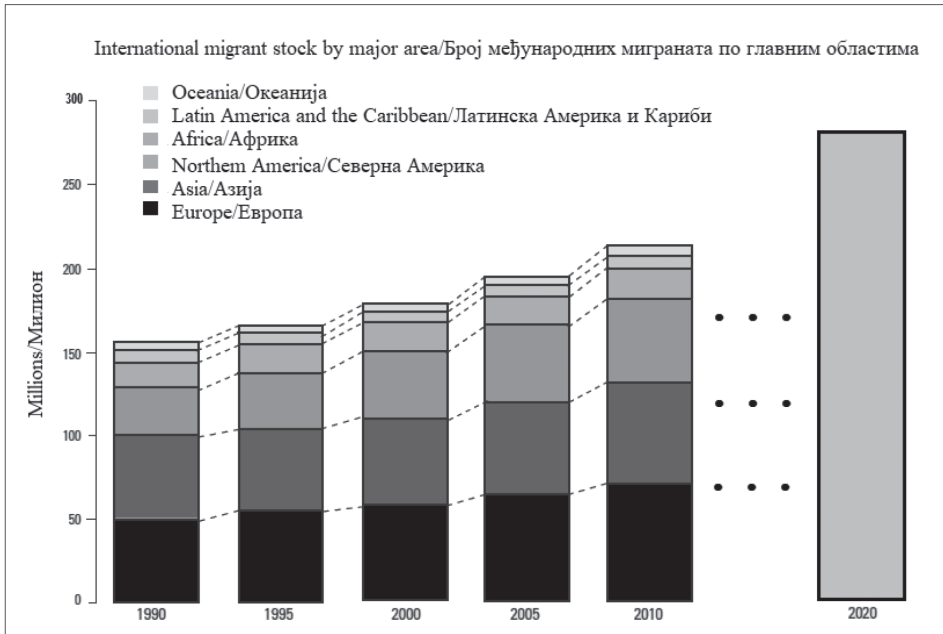
- Abbas, S. A., Selvanathan, E. A., Selvanathan, S., Bandaralage, J. S. (2021). Are remittances and foreign aid interlinked? Evidence from least developed and developing countries. *Economic Modelling*, 94, 265–275.
- Adebayo, A. (2010, April). Brain drain-brain gain: leveraging the Nigerian Diaspora for the revitalization of Nigerian higher education. In *Kennesaw State University, 25th Conference of the Association of Vice Chancellors of Nigerian Universities*, Osun State University, Osogbo, on April (pp. 19–22).
- Azizi, S. (2021). The impacts of workers' remittances on poverty and inequality in developing countries. *Empirical Economics*, 60(2), 969–991.
- Baird, T., Von Koppenfels, A. K. (2010). The Serbian Diaspora and Youth: Cross-Border Ties and Opportunities for Development. Available at https://www.sdgfund.org/sites/default/files/Serbia_Serbian%20Diaspora%20and%20youth.pdf
- Bajić-Hajduković, I. (2010). Serbian Remittances in the 21st century: Making sense of the interplay of history, post-communist transformation of social classes, development policies and ethnographic evidence, Paper for the Migration Working Group seminar. Available at <http://www.eui.eu/Documents/RSCAS/Research/MWG/200910/MWG2010-01-27Bajic-Hajdukovic.pdf>.
- Ballard, R. (2005). Coalitions of Reciprocity and the Maintenance of Financial Integrity Within Informal Value Transmission Systems: The Operational Dynamics of Contemporary Hawala Networks. *Journal of Banking Regulation*, 6(4): 319–352.
- Bearce, D. H., Park, S. (2019). Why remittances are a political blessing and not a curse. *Studies in Comparative International Development*, 54(1), 164–184.
- Bhattacharya, M., Inekwe, J., Paramati, S. R. (2018). Remittances and financial development: empirical evidence from heterogeneous panel of countries. *Applied Economics*, 50(38), 4099–4112.
- Buch, C., Kuckulenz, A., Le Manchec, Marie-Helene (2002). Worker Remittances and Capital Flows, Kiel Working Paper No. 1130.
- Bunduchi, E., Vasile, V., Comes, C. A., Stefan, D. (2019). Macroeconomic determinants of remittances: evidence from Romania. *Applied Economics*, 51(35), 3876–3889.
- Bushnell, P., Choy W. K. (2001). Go West, Young Man, Go West. *People and Place*, 9(3), 66–83.
- Ciumasu, I. M. (2007). *International Circulation of Talent – a Solution for the Development of Romania*, University within Society – UNISO, University of Versailles Saint-Quentin-en-Yvelines.
- Connell J. and Brown R. (2004). The Remittances of Migrant Tongan and Samoan Nurses from Australia, *Human Resources for Health*, vol. 2, no. 2, 1–21.
- Constant, A. F., & Zimmermann, K. F. (Eds.). (2013). *International handbook on the economics of migration*. Edward Elgar Publishing.
- Craigwell, R., Jackman, M., Moore, W. (2010). Economic volatility and remittances, *International Journal of Development Issues*, 9(1), 25–42.
- Đekić, M., Ravić, N., & Vesić, T. (2022). Positive financial aspects of migrations and the diaspora for the people and economy of Serbia. *Ekonomika*, 68(1), 105–116.
- Elton, C. (2006). *Remittances: Latin America's Faulty Lifeline*. MIT Center for International Studies Audit of the Conventional Wisdom, 06–04 (March).
- Filipović, J. (2011). *Management of the Serbian diaspora virtual university as a complex organization* (Doctoral dissertation). University of Ljubljana.

- Filipović, J. (2012). *Diaspora Virtual University as a Complex Organization- Serbian Diaspora Virtual University: Emerging Leadership of a Nation*, Saarbrucken: Lambert Academic Publishing
- Filipović, J. (2014). Intellectual and expert diaspora: Serbian PhDs in the world. In D. Radojičić (Ed.) *Scientific research on migration in Serbia*. Beograd: Etnografski institut SANU
- Filipović, J., Devjak, S., Putnik, G. (2012a). Knowledge based economy: The role of expert diaspora. *Panoeconomicus*, 59(3), 369–386. DOI: [10.2298/PAN1203369F](https://doi.org/10.2298/PAN1203369F)
- Filipović, J., Putnik, G. (2010). Serbian Diaspora Virtual University: Human Resource Potential. In *3rd International Symposium on the Development of Public Administration in South East Europe*, 2(2010).
- Filipović, J., Devjak, S., Ferfila, B. (2014). Diaspora Engagement Strategies and Policies. *Central European Public Administration Review*, 10(2). <https://doi.org/10.17573/cepar.v10i2.215>
- Gëdeshi, I., King, R. (2021). The Albanian scientific diaspora: can the brain drain be reversed?. *Migration and Development*, 10(1), 19–41.
- Godin, B., Dore, C. (2005). Measuring the Impact of Science: Beyond the Economic Dimension. Available at http://www.csiic.ca/PDF/Godin_Dore_Impacts.pdf
- Hina, H., Ullah, F. (2021). Exploring the Determinants of Worker's Remittances: An Application of LASSO Technique. *Journal of Quantitative Methods*, 5(2), 56–74.
- Hunger, U. (2002). The 'Brain Gain' Hypothesis: Third-World Elites in Industrialized Countries and Socioeconomic Development in their Home Country. Working Paper 47, Muenster: Center for Comparative Immigration Studies, University of Muenster, January.
- Ife, J. (2008). *Human rights and social work: Towards rights-based practice*. Cambridge; New York; Melbourne: Cambridge University Press.
- IOM (2022). *World Migration Report 2022*. International Organization for Migration, Switzerland. Available at <https://digitallibrary.un.org/record/3951157>
- Jijin, P., Mishra, A. K., Nithin, M. (2022). Macroeconomic determinants of remittances to India. *Economic Change and Restructuring*, 55(2), 1229–1248.
- Jushi, E., Hysa, E., Cela, A., Panait, M., and Voica, M. C. (2021). Financing growth through remittances and foreign direct investment: Evidences from Balkan Countries. *Journal of Risk and Financial Management*, 14(3), 117.
- Keely, C. B., Tran, B. N. (1989). Remittances from Labor Migration: Evaluations, Performance, and Implications. *International Migration Review*, 23(3), 500–525.
- Kněžáčková, R., Veselá, S. (2018). Economic and social influence of phenomenon brain gain and brain drain. In *5th International Multidisciplinary Scientific Conference on social sciences and arts SGEM 2018* (355–362).
- Kumar, P. (2005). South Asian Agenda for Services Negotiations Commonalities and Differences, *CUTS International*, No. 4.
- Kuznetsov, Y. N. (2006). *Diaspora Networks and the International Migration of Skills*. Washington D. C.: The World Bank
- Levitt, P. (2001). *The Transnational Villagers*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Lucas, R. E. B., Stark, O. (1985). Motivations to Remit: Evidence from Botswana, *Journal of Political Economy*, 93(5), 901–918.

- Markley, E. M. (2011). Social remittances and social capital: values and practices of transnational social space. *Calitatea vieții*, 22(4), 365–378.
- Migration and Remittances Factbook 2011*, 2nd Edition, The World Bank, 2011. Available at <http://siteresources.worldbank.org/INTLAC/Resources/Factbook2011-Ebook.pdf>.
- Mitrović, Lj. R. (2021). Kapitalan doprinos studijama srpske dijaspore. *Sociološki pregled*, 55(1). DOI: [10.5937/socpreg55-30944](https://doi.org/10.5937/socpreg55-30944)
- Mountford, A. (1997). Can a Brain Drain be Good for Growth in the Source Economy?. *Journal of Development Economics*, 53(2), 287–303.
- Page, J., Plaza, S. (2005). Migration, Remittances and Development: A Review of Global Evidence, The World Bank, Paper presented at the Plenary Session of the African Economic Research Consortium, May 29, 2005.
- Peković, D. (2017). Effects of remittances on rural and regional poverty in the republic of Serbia. *Economic Themes*, 55(1), 105–120.
- Petree, J., Baruah, N. (2006). A Study of Migrant-Sending Households in Serbia-Montenegro Receiving Remittances from Switzerland. Geneva: International Organization for Migration, September.
- Radović, Z. (2021). „Pomoć” iz inostranstva dobija 835.927 građana Srbije – najviše novca stiže iz pet država, a prosečan iznos je 280 evra, Euronews.srbija. Available at <https://www.euronews.rs/biznis/novac/24435/pomoc-iz-inostranstva-dobija-835927-gradana-srbije-najvise-novca-stize-iz-pet-drzava-a-prosecan-iznos-je-280-evra/vest>
- Ratha, D. (2021). Global Remittance Flows in 2021: A Year of Recovery and Surprises. <https://blogs.worldbank.org/peoplemove/global-remittance-flows-2021-year-recovery-and-surprises>
- Roberts, B. (2004). Remittances in Armenia: Size, Impacts and Measures to Enhance Their Contribution to Development, Bearing Point (under contract to USAID).
- Salt, J. C. (1997). International Movements of the Highly Skilled, OECD Occasional Papers 3.
- Schwab, K. (2013). *Global Competitiveness Report 2012–2013*, World Economic Forum. Available at https://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf
- Schwab, K. (2018). *Global Competitiveness Report 2017–2018*, World Economic Forum. Available at <https://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>
- Senge, P. M. (2005). Foreword to One From Many: VISA and the Rise of Chaordic Organization (Dee Hock). San Francisco, California: Berrett-Koehler Publishers, Inc.
- Srpska narodna banka (2019). Kurir – u vezi sa doznakama. Available at: <https://www.nbs.rs/en/scripts/showcontent/index.html?id=14401andkonverzija=no>
- Stocchiero, A. (2004). Fostering Egyptian Local Development Through Diasporic Networks in Italy, CeSPI Policy Paper on The Integrated Migration Information System (IMIS), Rome, Italy.
- UN Press Release. Department of Economic and Social Affairs. United Nations: 2013. Number of International Migrants Rises above 232 Million. Retrieved October 23, 2013 <http://www.un.org/en/development/desa/news/population/number-of-international-migrants-rises.html>
- United Nations Department of Economic and Social Affairs, International Migration http://www.un.org/esa/population/publications/2009Migration_Chart/ittmig_wallchart09.pdf

- United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division, Trends in International Migrant Stock: The 2008 Revision.
- Vasa, L., Angeloska, A. (2020). Foreign direct investment in the Republic of Serbia: Correlation between foreign direct investments and the selected economic variables. *Journal of International Studies*, 13(1).
- Vazzana, C. M., Rudi-Poloshka, J. (2019). Appalachia has got talent, but why does it flow away? A study on the determinants of brain drain from rural USA. *Economic Development Quarterly*, 33(3), 220–233
- Vega-Muñoz, A., González-Gómez-del-Miño, P., and Espinosa-Cristia, J. F. (2021). Recognizing new trends in brain drain studies in the framework of global sustainability. *Sustainability*, 13(6), 3195.
- White, A., Grabowska, I. (2019). Social remittances and social change in Central and Eastern Europe: embedding migration in the study of society. *Central and Eastern European Migration Review*, 8(1), 33–50.
- World Bank (2006), Global Economic Prospects 2006, Washington, DC.
- World Bank (2020d). Imports of goods and services (current US\$). <https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.CD>
- World Bank (2020e). Gross domestic savings (current US\$). <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDS.TOTL.CD>
- World Bank (2020f). Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$). <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD>
- World Bank Group; Knomad (2021). RECOVERY: COVID-19 Crisis Through a Migration Lens, Migration and Development Brief 35, p. 39. file:///C:/Users/JECARUSO/Desktop/Migration_Brief%2035_1.pdf
- World Bank, (2011), Migration and Remittances Factbook 2011, 2nd Edition, <http://siteresources.worldbank.org/INTLAC/Resources/Factbook2011-Ebook.pdf>
- World Bank. (2016). Migration and Development: A Role for the World Bank Group. Washington, DC: World Bank.
- World Bank. (2020). Personal remittances, received (current US\$). <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.CD.DT>
- World Bank. (2020a). Population, total. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL>
- World Bank. (2020b). GDP (current US\$). <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>
- World Bank. (2020c). Exports of goods and services (current US\$). <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.CD>
- World Economic Forum (2010) The Global Competitiveness Report, World Economic Forum, Geneva.

APPENDIX / ПРИЛОГ

Слика 1: Број међународних миграната по главним областима
 Извор: Одељење Уједињених нација за економска и социјална питања /
 Figure 1: International migrant stock by major area
 Source: United Nations Department of Economic and Social Affairs

Табела 1: Врсте дознаке (Модификована табела Connell & Brown (2004), цити. Filipović, 2012) / Table 1: Types of remittances (Modified table of Connell and Brown (2004), as cited by Filipović, 2012)

Дознаке / Remittances	Примери / Examples	Евидентирано као дознаке / Recorded as remittances
Трансфери новца кроз формални банкарски систем појединцима или домаћинствима у матици / Money transfers through the formal banking system to individuals or households in the Motherland	Познате као породичне дознаке, које се углавном користе за основну потрошњу / Known as family remittances, used mainly for basic consumption	Евидентирано / Recorded
Дознаке заједнице (колективне дознаке) / Community (collective) remittances	Добровољни прилози које организоване групе (удружења родних градова) прикупљају од својих чланова за финансирање инвестиција у заједници или друштвених догађаја у својим родним градовима / Voluntary donations that organized groups (hometown associations) collect from their members to finance community investments or social events in their native towns	Евидентирано / Recorded

Дознаке / Remittances	Примери / Examples	Евидентирано као дознаке / Recorded as remittances
Донације припадника дијаспоре институцијама и организацијама које делују у Отаџбини, или за Отаџбину / Donations by Diaspora members to institutions and organizations operating in, or for the Motherland	Донације често прикупљају цркве (хуманитарне организације) у земљама домаћинима и држе се на тамошњим банковним рачунима да би се пребациле у иностранство или користиле за измирење међународних плаћања у име цркве (хуманитарних организација) у матичној земљи. / Donations are often collected by the churches (humanitarian organizations) in the host countries and are held in bank accounts there, to be transferred overseas or used to settle international payments on behalf of the church (humanitarian organizations) in the home country.	Делимично евидентирано / Partially recorded
Депозити уплаћени на банковне рачуне које држе мигранти у иностранству / Deposits made into bank accounts held by the migrants overseas	Припадници дијаспоре преносе новац у матичне земље као штедне улоге или у сврху физичке имовине. као што су земљиште, стамбени простор, пољопривредна опрема и потрошни материјал, инвентар за мала предузећа итд. / Diaspora members transfer money to home countries as savings deposits or for the purpose of physical assets such as land, housing, farm equipment and supplies, inventories for small businesses etc.	Делимично евидентирано / Partially recorded
Плаћања мигранта у име поједицаца у домовини / Payments made by the migrant on behalf of individuals in the Motherland	Премије осигурања плаћене компанијама из земље домаћина, трошкови образовања и софистицираног лечења, као и плаћања међународних авионских карата директно авио-компанијама / Insurance premiums paid to host country-based companies, educational and sophisticated medical treatment expenses, and payments for international airfares made directly to the airlines.	Није евидентирано / Not recorded
Новац се неформално преноси у готовини или преко неформалног агента у домовину. / Money transferred informally in cash or via an informal agent to Motherland.	Новац послат преко мрежа пријатеља и рођака / Money sent through friends and relatives networks	Није евидентирано / Not recorded
Transfers in-kind to Motherland	Поклони, услуге, одећа и друга добра поклањају се црквама и хуманитарним организацијама. / Gifts, services, clothes, and other goods are donated to churches and humanitarian organizations.	Није евидентирано / Not recorded

Дознаке / Remittances	Примери / Examples	Евидентирано као дознаке / Recorded as remittances
Новац који припадници дијаспоре троше док су у Отаџбини / Money that Diaspora members spend while in the Motherland	Новац потрошен на локална добра и услуге (медицински прегледи и третмани, бање, нотари, туризам, дечији кампови, ходочашћа) / Money spent on local goods and services (medical examinations and treatments, spas, notaries, tourism, child camps, pilgrimages)	Делимично евидентирано / Partially recorded
Новац који припадници дијаспоре користе за плаћање пореза и дажбина / Money that Diaspora members use to pay taxes and duties	Порези на имовину за оно што поседују у Отаџбини, царине, путарине / Property taxes for what they own in the Motherland, custom duties, highway tolls	Није евидентирано као дознаке / Not recorded as remittances

Табела 2: Ојшњи показатељи дознака за Србију и свету у 2020. години (Светска банка) / Table 2: General remittance indicators for Serbia and the World in 2020 (The World Bank)

	Србија/Serbia	Свет / World	%
Дознаке [милијарде \$] / Remittance [billion \$] (World Bank, 2020)	3,8	589	0,64
БДП [милијарде \$] / GDP [billion \$] (World Bank, 2020b)	53	87570	0,060
Величина дијаспоре [милион] / Diaspora size [million]	3,5	281	1,24
Становништво [милион] / Population [million] (World Bank, 2020a)	6,8	7760	0,087
Укупна популација [милион] / Total population	10,3*	7760	0,13
Дознака по глави становника [долара годишње] / Remittance per capita [dollars per anum]	559	47 (75)**	1600 (1035)**

* Укупан број Срба у свету / Total number of Serbs in the world

** у () – у односу на укупну популацију 20 највећих земаља по слању дознака (4.384 мл.) / in () -with respect to the total population of the top 20 remittance sending countries (4.384 bl)

Табела 3: Иновација и фактори софистицираности 2012–2013. (Schwab, 2013) / Table 3: Innovation and sophistication factors 2012–2013 (Schwab, 2013)

Пословна софистицираност / Business sophistication	Иновације у истраживању и развоју / R&D Innovation
Количине од локалног добављача / Local supplier quantity	Капацитет за иновације / Capacity for innovation
Квалитет локалних добављача / Local supplier quality	Квалитет научноистраживачких институција / Quality of scientific research institutions

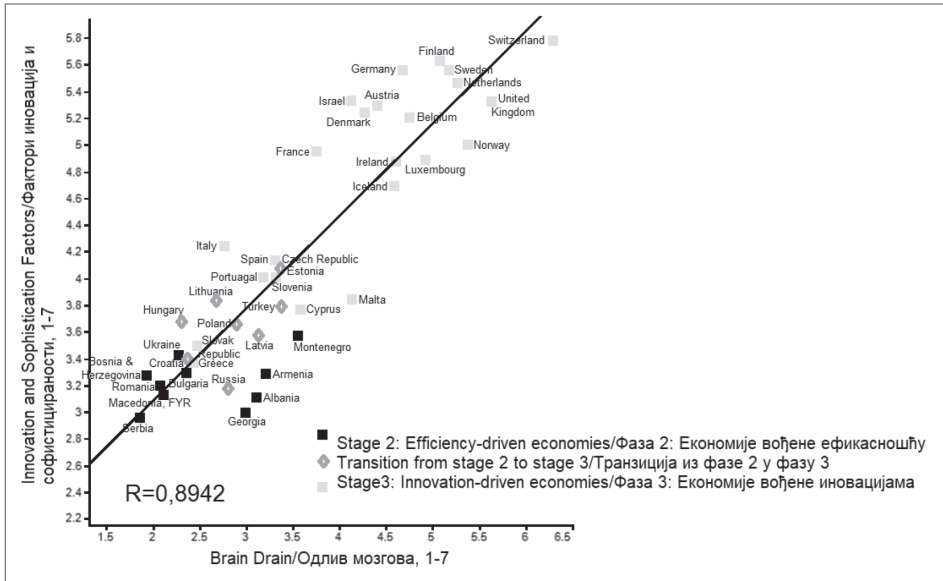
Пословна софистицираност / Business sophistication	Иновације у истраживању и развоју / R&D Innovation
Стање развоја кластера / State of cluster development	Потрошња компанија на истраживање и развој / Company spending on R&D
Природа конкурентске предности / Nature of competitive advantage	Сарадња универзитета и индустрије у истраживању и развоју / University-industry collaboration in R&D
Ширина ланца вредности / Value chain breadth	Државне набавке производа напредне технологије / Government procurement of advanced technology products
Управљање међународне дистрибуције / Control of international distribution	Доступност научника и инжењера / Availability of scientists and engineers
Софистицираност производних процеса / Production process sophistication	Међународне патентне пријаве / PCT patent applications
Обим тржишта / Extent of marketing	
Спремност да се делегирају овлашћења / Willingness to delegate authority	

Табела 4. Фактори пословне динамике и иновативне способности 2019
/ Table 4. Business dynamism and Innovation capability factors 2019 (Schwab, 2019)

Пословни динамизам / Business dynamism	Иноваторска способност / Innovation capability
Трошкови покретања бизниса / Cost of starting a business	Разноврсност радне снаге / Diversity of workforce
Време (потребно) за започињање пословања / Time to start a business	Стање развоја кластера / State of cluster development
Стопа поврата у случају несолвентности / Insolvency recovery rate	Међународни копроналасци / International co-inventions
Регулаторни оквир за несолвентност / Insolvency regulatory framework	Сарадња више интересних страна / Multistakeholder collaboration
Ставови према предузетником ризику / Attitudes towards entrepreneurial risk	Научне публикације / Scientific publications
Спремност да се делегирају овлашћења / Willingness to delegate authority	Пријаве патената / Patent applications
Раст иновативних компанија / Growth of innovative companies	Издаци за истраживање и развој / R&D expenditures
Компаније које прихватају дисруптивне (реметилачке) идеје / Companies embracing disruptive ideas	Индекс истакнутости истраживачких институција / Research institutions prominence index
	Софистицираност купаца / Buyer sophistication
	Пријаве за жигове (заштитне знаке) / Trademark applications

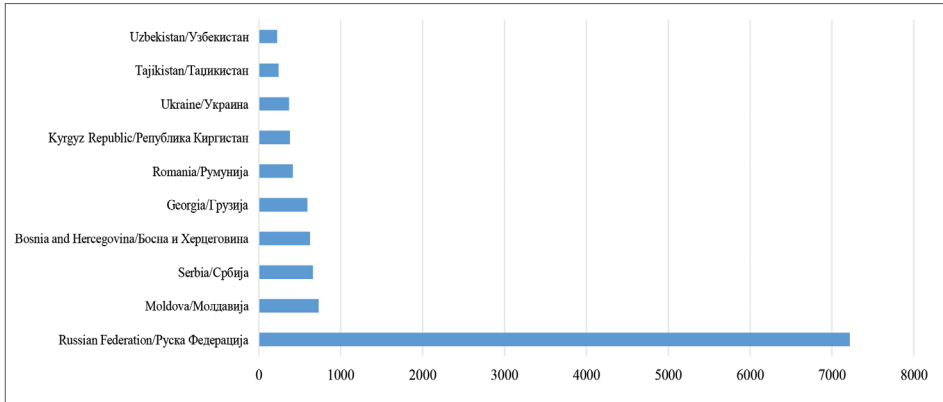
← НАЗАД

← ВАСК

Слика 2: Односи између „Brain Drain” и фактора иновација и софистицираности / Figure 2: Relationships between the Brain Drain and Innovation and sophistication factors

Извор: / Source: Filipović et al., 2012a, data by WEF, Executive Opinion Survey (2012)

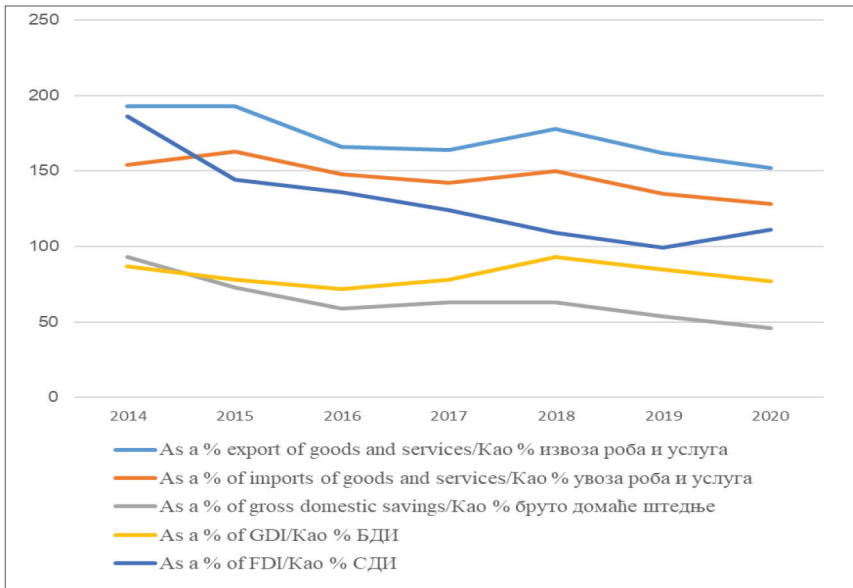

Слика 3. Дознаке у односу на број становника 2021. године / Figure 3. Remittances in relation to the number of inhabitants in 2021
Извор: лични, подаци World Bank Group (2021) и World Bank (2020) / Source: personal, data by World Bank Group (2021) and World Bank (2020)

Табела 5: Новчане дознаке у Србији у ајсолујном и економском смислу
/ Table 5: Monetary remittances to Serbia in absolute and economic terms

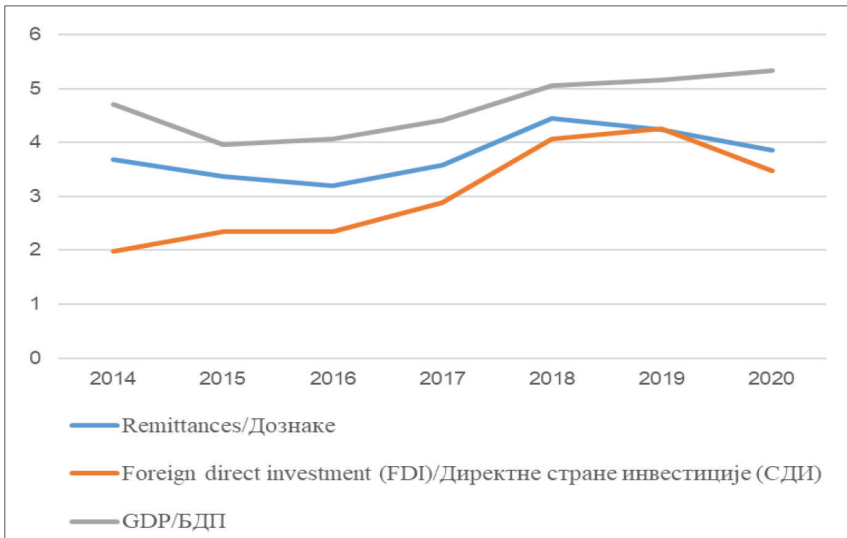
ГОДИНА / YEAR	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ДОЗНАКЕ: / REMITTANCES:							
Милијарди \$/ USD \$ bln	3.696	3.370	3.205	3.589	4.445	4.237	3.868
Популацја / Population	7.130	7.095	7.058	7,020	6.982	6.945	6.899
Извоз роба и услуга / Exports of goods and services	1.91	1.74	1.92	2.18	2.49	2.61	2.54
Увоз роба и услуга / Imports of goods and services	2.40	2.06	2.16	2.52	2.97	3.12	3.01
Бруто домаћа штедња / Gross domestic savings	3.97	4.61	5.39	5.73	7.10	7.80	8.48
Бруто домаћи приходи / Gross domestic incomes	4.27	4.31	4.46	4.55	4.75	4.97	4.99
СДИ / FDI	1.99	2.34	2.35	2.89	4.07	4.26	3.48
По глави становника / Per capita	518	474	454	511	636	610	560
БДП / GDP	4.70	3.96	4.06	4.41	5.06	5.15	5.33
Као % БДП / As a % of GDP	7.85	8.49	7.87	8.12	8.77	8.22	7.25
Као % извоза добара и услуга / As a % export of goods and services*	193	193	166	164	178	162	152
Као % увоза добара и услуга / As a % of imports of goods and services	154	163	148	142	150	135	128
Као % бруто домаће штедње / As a % of gross domestic savings	93	73	59	63	63	54	46
Као проценат бруто домаћих прихода / As a % of GDI	87	78	72	78	93	85	77
Као проценат СДИ / As a % of FDI	186	144	136	124	109	99	111

Извор: Source: The World Bank, <https://www.worldbank.org/en/home>

Слика 4. Дознаке као % извоза и увоза робе и услуга, БДШ, БДИ и СДИ у Србији / Figure 4. Remittances as % of export and import goods and services, GDS, GDI and FDI in Serbia

Извор: / Source: The World Bank, 2020c, 2020d, 2020e, 2020f

Слика 5. Дознаке, СДИ и БДП у Србији / Figure 5. Remittances, FDI, and GDP in Serbia

Извор: / Source: The World Bank, 2020a, 2020b, 2020f